

OG'ZAKI NUTQ MALAKASINI BAHOLASH MAZMUNI, SHAKL VOSITALARI VA MEZONLARI.AUDIO VIZUAL DARS TASHKIL ETISH

Murodova F.G'.

*Alfraganus universiteti "Pedagogika va psixologiya"
kafedrası o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: og'zaki nutq, malaka va ko'nikma, baholash mezonlari, audio vizual texnologiyalar, metod va metodika.

Ключевые слова: устная речь, компетентность и умения, критерии оценки, аудиовизуальные технологии, метод и методика.

Key words: oral speech, competence and skills, assessment criteria, audio-visual technologies, method and methodology.

Mustaqil Vatanimizning kelajagi bo'lgan yoshlarni har tomonlama yetuk, barkamol, komil inson qilib rivojlantirish va tarbiyalash har birimizning asosiy vazifamizdir. Yoshlarimiz har doim, har vaqtda, har joyda, qarshisidagi inson kim bo'lishidan qat'iy nazar o'z fikrlarini erkin va to'g'ri ayta olishlari uchun ulardagi to'g'ri so'zlash va nutq madaniyatini yoshlikdanoq rivojlantirib borishimiz lozim.

Bola ilk marotaba maktabga kelishi bilan ularning lug'atida yangi so'zlar paydo bo'la boshlaydi va so'z boyligi ortib boradi. Bu jarayonda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda to'g'ri nutqni shakllantirish va nutq madaniyatini ularga tushuntirishdan iborat. Biz avvalambor nutq o'zi nima ekanligini, uni o'stirish va unga qo'yilgan talablarni bilib olishimiz lozim.

Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Shu bilan bir qatorda nutqning o'zi to'rt turga bo'linadi: og'zaki nutq, yozma nutq, ichki nutq, tashqi nutq.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqlaridagi nuqsonlarni bartaraf etish o'quvchilar va logopedlar zimmasiga yuklanadi. Talaffuzdagi kamchiliklarni aniqlashda bolaning nutqini tekshirib ko'rish, nutq buzulish sabablarini o'rganish lozim. Buning uchun har bir bola nutqini tekshirish varaqasi

to'ldirilib, qaysi tovushlar to'g'ri yoki noto'g'ri talaffuz qilayotgani belgilab boriladi. Nutq ostirishongli o'qishni, so'zlash va yozishga o'rgatishni, til haqida o'quvchilarning yoshi va tushunchasiga mos bo'lgan bilim berishni, ularning lug'at boyligini oshirishni, boshqalarning nutqiga e'tibor va qiziqishni o'stirish, kitob o'qishga muhabbat uyg'otishni ko'zda tutadi. Ba'zi bolalar tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilibgina qolmay, ularni bir-biridan farqlay hamolmaydilar. Nutqdagi bunday kamchiliklar darslarni o'zlashtirishda bolalar uchun sezilarli qiyinchiliklarni tug'diradi. Bunday hollarda logoped mashg'ulotlar yordamiga muxtoj bo'ladilar. Ijodiy qayta hikoyalashda hikoya kontekstni yoki shaklini o'zgartirish orqali aytiladi o'qilayotgan hikoya yoki hikoyani yangi epizodlar bilan to'ldirish orqali. Sahnalashtirish yoki sahnalashtirishda o'quvchilar o'qilgan hikoyani sahnalashtirilgan hikoyaga aylantiradilar. Qilmoq Bu, ular hikoyaning ssenariysi, kostyumi, imo-ishoralari haqida o'ylashadi ishtirokchilar, monologni dialogik nutqqa aylantiradi (bu eng ko'p til o'rgatish nuqtai nazaridan muhim ish). O'qilishi kerak bo'lgan hikoyaga rasm chizishda o'quvchi o'qilgan rasmdan rasm tanlaydi o'qilgan yoki chizilgan asar mazmuniga ko'ra rassomlar tomonidan chizilgan rasmlar o'zini tasvirlaydi. Agar talaba rasmni yaxshi chiza olmasa, u og'zaki o'zi chizmoqchi bo'lgan rasmni tasvirlaydi, ya'ni so'zlar bilan rasm chizadi. Chiroyli so'zlashni, savodli, to'g'ri yozishni, o'z fikrini ravon va aniq bayon etishni bilmagan yoki etolmagan o'quvchi bilimlarni muvafaqqiyat bilan o'zlashtira olmaydi. Har bir insonning nutqi chiroyli, mukammal, talaffuzi aniq, ravon bo'lsa, fikrlash doirasi keng, idrok qilishi ham teran bo'ladi. Nutq orqasli odamzot o'zining ichki hissiyotlarini ham bayon qiladi, nutq esa barcha insonlarda ham bir xildato'la rivojlangan yoki shakillangan bo'lavermaydi. Ertak ustida ishlashda bolalarni ertakni o'qishgagina emas, balki uni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish og'zaki nutqni o'stiradi, bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi, ona tiliga muhabbatni tarbiyalaydi. Nutq ikki ko'rinishga ega –og'zaki, va yozma nutq. Bular o'zaro uzviy bog'langan bo'lsa ham, har birining o'ziga xos xususiyati bor. Og'zaki nutqda tovuchlar, so'zlar nutq orqali talaffuz qilinsa, eshitish a'zolari orqali qabul qilinadi. Shuning uchun o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishida, avvalo ularning nutqidagi kamchiliklar sabablarini aniqlash, uni bartaraf etish yo'llarini izlab topishimiz kerak. Og'zaki nutqqa o'rgatishning ilk davrida daktiologiya (qo'l alifbosi) dan foydalaniladi. Bu narsa bolalarning tovushlarni talaffuz qilib, o'zlashtirib borganlari sari faqat yordamchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

O'qib tushunish jarayonida matndagi turli chiziqlar majmuyini qabul qilamiz, ular grafema deb ataladi. U vizual kirish leksikonidagi mavjud so'zlar bilan solishtiriladi va so'z chizmadan iborat tashqi shaklidan mazmundan iborat mohiyatiga aylanadi va idrok qilinadi. Ya'ni, mazkur tasvirga bog'langan ma'no

faollashadi. Bir soʻz bilan aytganda, yozma matndagi soʻzni turli belgilar tizimi – grafemalar yigʻindisi sifatida qabul qilamiz va uni mazmun parchasi sifatida idrok qila boshlaymiz. Shuni ham taʼkidlashimiz kerakki, “matnni oʻqish, uni tushunish jarayoni pedagogik (biror shaxs tomonidan takrorlab oʻrgatish, koʻrsatish), psixologik (diqqatni yigʻgan holda oʻrganilayotgan narsaga qarash, tikilish), jismoniy (boshqa harakatlarni toʻxtatgan holda koʻzni faqat harf, boʻgʻin yo soʻzga qaratish) va fiziologik (oʻrgatilayotgan harf yo soʻzni takrorlay olish, oʻqiy olish qobiliyatining mavjud yoki mavjud emasligi) jarayon hisoblanadi”[5: 65]. Shuning uchun ham oʻqib tushunish murakkab nutqiy psixofiziologik faoliyat hisoblanadi. Bu jarayon haqida koʻplab xorij va oʻzbek olimlari ilmiy ishlar qilganlar, tajribalar oʻtkazganlar va ularning tahlillari asosida natijalarni taqdim qilganlar.

Boshlangʻich oʻrta sinfda ona tili darslarida barcha sinflarning etakchi roli nutqni rivojlantirish boʻlib, u savod oʻrgatish, nozik yozish koʻnikmalarini rivojlantirish va fikrlash doirasini kengaytirish vazifalarini oʻz ichiga oladi. Bu darslarda koʻproq amaliy maqsadlarni koʻzlash, nutqda til resurslaridan foydalanish koʻnikmalarini shakllantirish, ijodiy fikrlash, oʻquvchilarda til sezgirligini tarbiyalash zarur. Ularning ogʻzaki nutqini muntazam ravishda tarbiyalash tegishli nutqda, matn tuzishda amaliy yordam beradi. Masalan, "Kim sezgir", "Bu nima", "Ismingizni ayt" oʻyinlari. Bu turdagi mashqlar oʻquvchilarning yangi harfni oʻrgatgandan keyin qay darajada oʻzlashtirganligini tekshirish va mustahkamlash maqsadida oʻtkaziladi. Oʻqituvchi doskadagi harflarni maʼlum tartibda teradi va ularni oʻqib boʻlgach, oʻquvchilar navbatma-navbat dars oʻtadi. Keyin harflar bolalar sezmasdan almashtiriladi. Shu bilan birga oʻquvchilarning sezgirligi va topqirligi baholanadi va ragʻbatlantiriladi. Shunday qilib, har bir darsda, qaysi mavzu boʻlishidan qatʼi nazar, oʻquvchilarning ongli, ravon, toʻgʻri va ifodali oʻqishini taʼminlash, nutqini yaxshilashga intilish birinchi navbatdagi vazifamizdir. Bu mashgʻulotlar oʻquvchilarga yil davomida olgan bilimlarini namoyish etish, tahlil qilish va mustahkamlashga, ogʻzaki nutqni rivojlantirishga, eslab qolish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Maʼlumki, nutq tafakkur bilan bogʻliq, shuning uchun u tafakkur bilan uzviy bogʻliqdir. liksiz oʻsadi. Darsda oʻqilgan asarni oʻquvchilarning ongli ravishda anglab olishlari, asosiy mazmun, gʻoyani tushunishlari uchun tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy usullar qoʻllaniladi. Oʻqilgan asarni tahlil qilishda turli ish usullari qoʻllaniladi. Bolalar hikoyaning bosh qahramonlarini aytib berishadi, oʻqituvchi rahbarligida ishning sxematik rejasini tuzadilar (tugun, kulminatsiya, yechim).

Ona tilini oʻqitishda texnologiyadan foydalanish interaktiv va qiziqarli oʻrganish tajribasini oʻtkazish imkonini beradi. Ilovalar, oʻyinlar va onlayn resurslar soʻz boyligini oshirish va oʻquvchilar uchun oʻquv jarayonini yanada qiziqarli qilish uchun kiritilishi mumkin. Boshlangʻich taʼlimda ona tili oʻqitish metodikasi imlo, lugʻat, ogʻzaki hikoya va insho yozishga qaratilgan. Ona tilini oʻqitishda

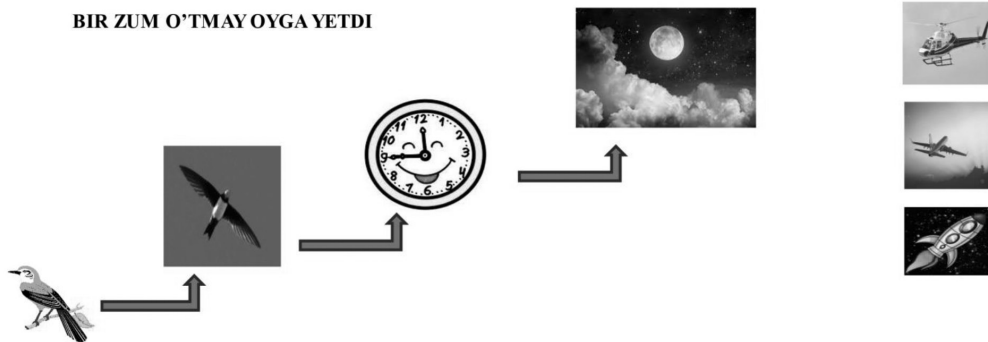

SIRLI XARITA

21

PO'LAT QUSHIM UCHDI-KETDI.

BIR ZUM O'TMAY OYGA YETDI

so'z boyligini oshirish uchun ham texnologiyadan foydalaniladi. Imlo va lug'at mashqlari o'quvchilarning ona tilida til bilish darajasini oshirishga yordam beradi. Og'zaki hikoya qilish mashg'ulotlari o'quvchilarning nutq va tinglash qobiliyatini oshiradi, ona tili bilan chuqurroq bog'lanadi. Og'zaki nutq va yozish ko'nikmalariga urg'u berish orqali o'quvchilar o'z ona tilida o'zlarini samarali ifoda etishlari mumkin. Qiziqarli mashg'ulotlar o'quvchilarni ona tilini mukammal bilishga undaydi. Bundan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda ham "Sirli xarita" metodi qo'llanilishi mumkin. Bu metodda xalq og'zaki ijodi namunalaridan topishmoq janri orqali bolaning nutqini rivojlantirish mumkin.

Bundan tashqari modellashtirish, suhbat, muammoli o'qitish metodlari va "EVENT" texnologiyasi orqali ham o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish mumkin. Audiovizual yoki AV aloqasi maqsadli auditoriyani xabardor qilish, rag'batlantirish, ishontirish yoki shunchaki ko'ngil ochish uchun mo'ljallangan audio, vizual va interaktiv media komponentlarini birlashtiradi. Bu an'anaviy statik tarkibga nisbatan yanada chuqurroq va esda qolarli tajriba uchun multimediya orqali hislarni rag'batlantirishga tayanadi.

ADABIYOTLAR:

1. Ma'qulova B. va boshqalar. Boshlang'ich sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari. T., «O'qituvchi», 1996- yil.
2. Mirzaev I. Dars tahlili. T., «O'qituvchi», 1985- yil.
3. Oripov K., Obidova M. Ifodali o'qish. T., «O'qituvchi», 1982- yil.
4. To'rt yillik boshlang'ich sinflar dasturi. T., «O'qituvchi», 1999- yil.
5. Umarova M, Xudoyberganov M. Bayonlar to'plami. T."O'qituvchi", 1992-yil.
6. Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T., O'qituvchi, 1985- yil.